

Рогальська Вікторія Вікторівна
докторант Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОАКТИВНА ПОЗИЦІЯ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЩОДО РОЗ'ЯСНЕННЯ ПРАВ ЯК ОДНА З НЕОБХІДНИХ ВИМОГ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА

Право на справедливий суд закріплено в статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), відповідно до якої кожному гарантується право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі [1]. Ця ж норма регламентує і змістовні елементи вищезазначеного права, зокрема і права осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування.

Не викликає жодних сумнівів, висновок про те, що відсутність належного, своєчасного та зрозумілого інформування осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, про характер та причини їх обвинувачення а також про права, якими вони наділені – жодним чином не сприяє реалізації права на справедливий суд.

Право на інформування в кримінальному процесі хоча і не регламентовано експліцитно у ЄКПЛ, а лише визначено як змістовні елементи ч.2 ст.5 та ч.3 ст. 6 ЄКПЛ проте, його зміст розкривається в прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (далі-ЄСПЛ), положеннях Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (далі- МПГПП) (ч. 2 ст. 9, п. «а» ч. 3 ст. 14) [2] та інших міжнародних документах.

Разом з тим, слід зазначити, що основним документом, який на сьогодні регламентує вищезазначене право є Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу (далі-ЄС) «Про право на інформування в кримінальному процесі» (далі - Директива) [3]. Зазначений документ був прийнятий з метою поступового зближення кримінального процесуального законодавства держав-членів ЄС та встановлення мінімальних правил захисту права на інформування для осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування [4]⁵.

В національному законодавстві право на інформування також не регла-

⁵ Аналіз вищезазначених документів та вивчення досвіду держав-членів ЄС щодо побудови загальної кримінально-правової політики, зокрема, в галузі кримінального судочинства, для нас не є обов'язковим, оскільки Україна не є членом ЄС, але, на нашу думку, є вельми важливим, адже має на меті визначення орієнтирів реформування національного законодавства в частині реалізації права на справедливий суд.

ментовано в окремій статті. Нормативно закріплено лише його змістовні елементи та вимоги щодо здійснення такого інформування, які розміщені в окремих нормах Конституції України (ст. 29) [5], Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК) (ч.2 ст.20, п.п.1, 2 ч.3, ч.8 ст.42; ч.4 ст. 208, п.2 ч.3 ст.212, ч.2 та ч.3 ст. 276, ст. 345 та ін. [6]), Закону України «Про Національну поліцію» (ст. 37) [7] та в цілому дублюють норми міжнародного законодавства.

Аналіз вищезазначених джерел, дозволив зробити висновок, що право на інформування в кримінальному процесі включає в себе: 1) право бути поінформованим про підстави затримання, а також про характер і причини обвинувачення, висунутого проти особи; 2) право особи, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування, бути поінформованим про свої права; 3) право особи на доступ до доказів, на яких ґрунтується обвинувачення проти неї.

Опитування практичних працівників та вивчення слідчої і судової практики доводить, що під час інформування осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування щодо наявних у них прав існують певні ускладнення, тому вважаємо за доцільним: 1) виокремити вимоги до цього змістовного елементу в контексті забезпечення справедливого судочинства та розглянути окремі з них більш детально; 2) проаналізувати норми національного законодавства та практику його реалізації на предмет дотримання вищезазначених вимог.

Вимоги щодо інформування про права не закріплені окремо в жодному нормативно-правовому акті, проте аналіз Директиви, рішень ЄСПЛ та норм міжнародного законодавства дозволив зробити висновок, що ними є: розширена сфера застосування; проактивна позиція сторони обвинувачення щодо роз'яснення прав; визначений перелік прав, про які інформують особу, щодо якої здійснюється кримінальне переслідування; додаткові гарантії для тих затриманих осіб; зрозуміла, проста та доступна мова інформування; своєчасність інформування про права.

В межах своєї доповіді вважаємо за доцільним розглянути більш детально таку вимогу як обов'язок сторони обвинувачення бути проактивними щодо роз'яснення прав.

ЄСПЛ неодноразово вказував на те, що органам держави належить вживати позитивних заходів для дотримання вимог справедливого судового розгляду згідно зі ст. 6 ЄКПЛ, у тому числі - шляхом активного забезпечення того, щоб підозрювані були обізнані щодо своїх прав. Хоча текст ЄКПЛ не містить чіткої вимоги, про те щоб судові та правоохоронні органи інформували підозрюваних про їхнє право на захист, цей обов'язок був визнаний ЄСПЛ таким, що передбачається правом на справедливий судовий розгляд, оскільки ЄКПЛ покликана гарантувати права, які не є теоретичними або ілюзорними, а права, які є практичними та ефективними (рішення ЄСПЛ: «Airey v Ireland», «Panovits v. Cyprus», «Padalov v Bulgaria») [4].

В національному законодавстві (в ч.3 ст. 29 Конституції України [5]; ч.2 ст. 20; ч.4 ст.208; п.2ч.3 ст.212 КПК[6]) також нормативно закріплена вимога

щодо необхідності органам державної влади бути проактивними та роз'яснювати підозрюваним та обвинуваченим, незалежно від наявності запиту про це, - права на захист, а затриманим особам – усі наявні у них права.

Щодо інших прав, то відповідно до ст. 276 КПК, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа у випадках, передбачених ч.1 ст.276 КПК, зобов'язані невідкладно лише повідомити підозрюваному про його права, що передбачені у ст. 42 КПК, і лише на прохання підозрюваного щодо їх роз'яснення – зобов'язані їх роз'яснити [6]. Схожим чином регламентовано і порядок інформування обвинуваченого з його правами. Так, згідно зі ст. 345 КПК, головуючий повинен з'ясувати у обвинуваченого чи зрозумілі йому його права та обов'язки і у разі необхідності – роз'яснити їх [6].

Результати опитування практичних працівників свідчать про те, що процес інформування осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування, про їх права, відбувається завжди шляхом вручення підозрюваним та обвинуваченим відповідних пам'яток про їх процесуальні права та обов'язки, одночасно з їх повідомленням. Зазвичай, підозрювані та обвинувачені, ознайомлюються та підписують такі пам'ятки, без прохання роз'яснити їм права. Більше половини опитаних практичних працівників заявили про те, що вони не лише вручають відповідні пам'ятки про права, а і пересвідчують в тому чи усі права та обов'язки їм зрозумілі, та, за необхідності – їх роз'яснюють, а також, відповідно до вимог законодавства, незалежно від наявності прохань від зазначених учасників, роз'яснюють підозрюваним та обвинуваченим - право на захист а затриманим – усі їх права.

Проте, автори дослідження «Права людини за зачиненими дверима. Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб»» дійшли до висновку що інформування про права затриманих осіб в більшості випадків носить формальний характер, а відсутність у затриманих осіб прохань та наполягань щодо роз'яснення своїх прав, пов'язане, в першу чергу, з побоюванням правоохоронців. Окрім того, згідно з результатами вищезазначеного дослідження, затриманим особам повідомляється або не весь передбачений законодавством перелік прав або ж не надається їх належне роз'яснення [8]⁶.

Про існування випадків не належного інформування не лише співробіт-

⁶ Вважаємо, що на такі результати дослідження впливає також і не досконала конструкція ч.2 ст. 20 КПК, оскільки на сьогодні серед практичних працівників існує дві полярні позиції щодо її тлумачення. Так, окремі практики (переважно представники сторони захисту) вважають що перераховані у ч. 2 ст. 20 КПК учасники кримінального провадження, повинні роз'яснювати усі права, які має підозрюваний та обвинувачений, а не лише право на захист, а більшість з опитаних (переважно представники сторони обвинувачення та судді) схиляються до думки, що в ч.2 ст. 20 КПК йдеться лише про право на захист та його складові елементи, які перераховані в ч.1 ст. 20 КПК, аргументуючи свою позицію тим, що обидві частини знаходяться в межах однієї статті, яка регламентує саме забезпечення права на захист. Ми також, використовуючи системний та телеологічний спосіб тлумачення норм права, підтримуємо саме останню позицію, проте, задля уникнення неоднозначного її розуміння, вважаємо що ч. 2 ст. 20 КПК потребує конкретизації.

никами правоохоронних органів а і суддями свідчить рішення Верховного суду від 10.04.2019р. у справі № 444/797/18, де було констатовано порушення права засудженого на захист, оскільки суд першої інстанції не в повному обсязі виконав вимоги ст. 345 КПК, а саме лише перевірів питання щодо вручення обвинуваченому пам'ятки про його права та обов'язки, однак не з'ясував, чи зрозумілі йому його права та обов'язки і в разі необхідності не роз'яснив їх [9].

Як вихід з ситуації яка склалась та задля належного забезпечення справедливого судочинства через реалізацію права на інформування про права вважаємо за доцільним: 1) внести відповідні зміни до КПК України а саме: задля уникнення неоднозначного тлумачення ч.2 ст. 20 КПК, викласти її у такій редакції: «слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому **право на захист** та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника», оскільки в тій редакції яка існує на сьогодні текстуальний вираз норми є значно ширшим за її зміст; передбачити обов'язок для слідчого, прокурора та уповноважених службових осіб, після інформування підозрюваних про їх права, пересвідчитися у розумінні зазначених учасників своїх права і обов'язків та за необхідності - роз'яснити їх. Окрім того, вважаємо за доцільним і надалі продовжувати впровадження системи Custody Records в місцях несвободи, за допомогою якої фіксувати усі дії, що відбуваються з затриманою особою з моменту її фактичного затримання до вирішення питання про обрання щодо неї запобіжного заходу, зокрема - і під час роз'яснення службовими особами, відповідальними за перебування затриманих, прав затриманій особі.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 16.10.2019).

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (Прийнятий резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї від 16.12.1966 р.) // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи. – К., 1992. – С. 36–62.

3. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings // OJ L 142, 1.6.2012, p. 1–10;

4. Право на інформацію в кримінальному процесі: Порадник для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою / Правова Ініціатива Відкритого Суспільства. URL: http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/BPD_poradnyk_2.pdf. (дата звернення 16.10.2019).

5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 16.10.2019)

6. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651- VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 16.10.2019).

7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. №580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 16.10.2019).

8. Белоусов Ю., Сівак Т., Сущенко В., Токарев Г., Швець С. Права людини за зачиненими

дверима. Звіт за результатами дослідження «Процесуальні гарантії затриманих осіб» К.: 2015. 208с.

URL: http://ulaf.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/UA_Inside_Police_Custody_in_Ukrainian.pdf (дата звернення 16.10.2019).

9. Постанова Верховного суду від 10.04.2019р. у справі № 444/797/18, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80751587> (дата звернення 16.10.2019).

Рябчинська Олена Петрівна
завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
д.ю.н., професор

НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Розгляд протидії нелегальній міграції в контексті національної безпеки держави обумовлений об'єктивними чинниками. Хоча в визначенні поняття національної безпеки України, наведеному в п.9 ч.1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» 2018 року від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, на відміну від визначення за Законом України від 19.06.2003 року № 964-IV, який втратив чинність, не міститься чіткої вказівки, що міграційна політика є об'єктом захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від реальних та потенційних загроз національним інтересам, вона не втратила свого значення і розглядається в більш широкому контексті безпечних умов життєдіяльності та добробуту громадян України. Сучасний стан міграції характеризують як глобальну проблему, яка дестабілізує економіку, соціально-політичну сферу, трудові ресурси, розвиток цілих держав, а нелегальну міграцію зараховують до основних викликів і загроз стабільності та безпеці не тільки окремо взятих держав, а й цілих регіонів світу [1, с. 99].

Погоджуємося, з точкою зору, висловленою в кримінально-правовій літературі, що національна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони забезпечується не тільки нормативними приписами, закріпленими у розділі I Особливої частини КК (національна безпека у вузькому розумінні), але й нормами інших розділів КК, що також сприяють забезпеченню національної безпеки в інших сферах (національна безпека у широкому розумінні): у сфері охорони довкілля, у сфері охорони громадської безпеки, у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів [2, с. 5]. Цілком логічним і обґрунтованим є висновок про те, що «особливістю національної безпеки України як об'єкта кримінально-правової охорони на відміну від національної безпеки України в її різновидах як об'єкта злочину є те, що така